

MALTHUS TVÅHUNDRA ÅR SENARE

BOKANMÄLAN

Thomas Robert Malthus (1766-1834) var professor i historia och politisk ekonomi vid Haileybury College, England och publicerade (anonymt) första utgåvan av sin "An Essay on the Principle of Population" 1798.¹ Året efter, på sin resa till Nordeuropa för att samla mer bakgrundsmaterial, besökte Malthus Trondheim. Två hundra år senare arrangerades i Trondheim en konferens till minne av Malthus resa och hans berömda essä. Boken från konferensen omfattar totalt elva artiklar av ekonomer, sociologer och historiker från Norge, England och Danmark. I dessa artiklar analyseras Malthus befolkningsteori och motsättningen mellan Malthus synpunkter och upplysningstidens optimistiska idéer. Motsättningen till upplysningstidens idéer gjorde sig gällande redan i Malthus barndomshem. Fadern, Daniel Malthus, var påverkad av den franska revolutionen och menade att institutionella reformer skulle kunde befördra framgång och välbefinnande för alla, medan sonen i återkommande diskussioner hävdade att reformernas eventuella positiva effekter endast skulle vara övergående. Malthus essä kan också ses som ett inlägg mot fadern.

I det inledande kapitlet berättar Ståle Dyrvik att Malthus fick ett varmt välkommande i Trondheim (se Malthus 1966). Guvernör Gebhard Moltke presenterade honom för samhällets elit, han blev inviterade till ståtliga middagar, m m. Av Malthus dagbok framgår det vilka frågor han diskuterade med sina värdar och vad han främst önskade svar

på. Det gällde befolkningstillväxt och produktionsutveckling, äktenskapsdata, sexuella vanor bland ungdom och ogifta, frågor om arv och då speciellt den norska 'odelsrätten'. Dyrvik menar att kvaliteten på den information Malthus skaffade sig stort sett var god. Malthus ställde ofta samma frågor till olika personer och syntetiserade raskt informationen. Det som intresserade honom speciellt var att trots att Norge hade "the lowest recorded death rate of any nation at that time", var befolkningstillväxten relativt låg. En orsak var att männens giftermålsålder var hög och giftermålsfrekvensen låg. Detta faktum ledde till att Malthus i de kommande versionerna av essän ägnade ett speciellt avsnitt åt "the Checks of Population in Norway".

Torbjørn Knutsen ställer i sitt kapitel frågan: Varför är Malthus Essay en klassiker? Det kan inte, befarar Knutsen, bero på originaliteten i Malthus argument. Malthus refererar själv bl a till Adam Smith, som i stora delar förde samma resonemang, och Knutsen nämner också andra föregångare. En förklaring kan vara att Malthus gav tidigare framställningar förbättrad precision genom att han byggde sin teori på specifika axiom och att hans teori kunde ges en precis matematisk form. Knutsen lägger emellertid speciell vikt vid att Malthus i sin analys systematiskt inordnar kända argument i två huvudgrupper, 'preventive checks' som reducerar fruktbarheten och 'positive checks' som ökar dödligheten. Ingen tidigare forskare hade redogjort för de två "great checks to population" så tydligt som han.

Malthus essay 1798 hade titeln "An Essay on the Principle of Population as It Affects the Future Improvement of Society, with Remarks on the Speculations of Mr Godwin, M Condorcet, and Other Writers". I det tredje kapitel-

An-Magritt Jensen, Torbjørn L Knutsen och Anders Skonhoft (red): *Visiting Malthus. The Man, his Times, the Issues*, Abstrakt forlag, Oslo 2002, s 224

¹ Andra utgåvan, som var åtskilligt utvidgad, utkom 1803. I allt publicerades sju utgåvor, den senaste postumt 1872.

let i boken porträtterar John Avery de idealistiska och optimistiska visionärerna och författarna Condorcet och Godwin, båda mycket framstående representanter för 'upplysningstiden'. Den franske adelsmannen Marquis de Condorcet spelade, som förgrundsfigur för girondisterna, en central roll i den franska revolutionen. I England var William Godwin en ivrig förespråkare för reformer och hans "Political Justice" från 1793 (Godwin 1976) gav många av hans samtida hopp för framtiden. Avery beskriver rätt utförligt Malthus polemik mot de två optimistiska visionärerna. Det är intressant att Malthus senare sammanträffade med Godwin, som medgav att tendensen till överbefolkning, som Malthus teori fokuserade på, var ett mycket allvarligt problem. Men, hävdade Godwin, problemet borde kunde övervinnas genom förändrade attityder i samhället.

Förbindelsen mellan Malthus och Darwin analyseras i kapitel 4. Dag O Hessen citerar från Darwins självbiografi (Darwin, 1993) där Darwin skriver att när han 1838 läste Malthus skildring av en befolkning vars antal smärtsamt reduceras mot en gräns given av potentialen för matproduktionen, slog det honom omedelbart att under dessa omständigheter skulle fördelaktiga variationer komma att bevaras medan ofördelaktiga försvinna. En vetenskaplig korsbefruktning som, skriver Hessen, var en av Malthus betydande förtjänster.

I det femte kapitlet diskuterar Richard M Smith Malthus syn på socialpolitiska åtgärder, bl a 'the Poor Law' i England. Utifrån sina idéer om växelspelet mellan ekonomiska och demografiska krafter var Malthus allmänt pessimistisk. Det samma gällde för övrigt många andra klassiska ekonomer, jfr Ricardos 'järnhårda lönelag'. Smith hävdar emellertid att Malthus syn på välfärdspolitik

är svår att kategorisera eftersom den förefaller betydligt mer flexibel än vad som vanligtvis påstås. Texten visar Smith (s 91) på Malthus "enthusiastic endorsement of poor relief" i England under nödåren 1799-1800. Enligt Malthus var hanteringen av svältproblemen i England dessa år betydligt bättre än den var i svenska Värmland som Malthus besökte under sin nordiska resa.

I kapitel 6, av Olav Fagerlid, analyseras relationerna mellan Malthus, Ricardo och Marx. Malthus samtida teoretiker och vän Ricardo (1772 - 1823) accepterade Malthus befolkningsteori och integrerade den i sina teoretiska analyser. Han delade Malthus pessimistiska syn på den aktuella och potentiella produktionsutvecklingen i ett typiskt agrarsamhälle. Begreppet avkastning var fundamentalt. För ett land som England, med små reserver av fruktbar odlingsmark, fann Ricardo situationen dystert. Han angrep därför ihärdigt de engelska spannmålstullarna som försvarade import, vilken indirekt sett innebar utvidgning av utbudet av odlingsmark.

Det sena sjuttonhundratalet och det tidiga artonhundratalet utgjorde bakgrunden för Malthus och Ricardos pessimism. Situationen ändrades dock då industrialismen vann terräng. Men den smärtsamma övergången från agrarsamhället tog tid och reallönerna började inte allmänt öka förrän efter 1820. I motsats till Ricardo delade inte Karl Marx (1818-1883), en hård kritiker av Malthus, den pessimistiska synen på produktionsutvecklingen. Marx var optimistisk om den vetenskapliga och teknologiska dynamiken i "the capitalist mode of production" som för Marx var ett nödvändigt förstadium för utvecklingen av ett socialistiskt samhälle.

An-Magritt Jensen kommenterar i det sjunde kapitlet, delvis utifrån ett genusperspektiv, ett av Malthus grund-

läggande postulat: "that the passion between the sexes is necessary and will remain nearly in its present state" (s 124). Malthus framhävde allmänt passionens styrka. Även om man vet att en passion kan få ödesdigra följder, kan man oftast inte hindra den. Förnuftet kan inte kontrollera passionen. Som en möjlig kontroll av befolkningstillväxten pekade han på sena äktenskap och framhävde Norge som ett exempel. Han var dock, av moraliska skäl, emot födel-sekontroll i den form nymalthusianerna senare argumenterade för. För övrigt skrev Malthus smickrande om kvinnor, men skriver Jensen, han gav ingen plats för kvinnors rättigheter i sin analys. Kapitlet innehåller även några intressanta detaljer från Malthus liv samt från den tidliga kvinnorörelsens historia.

Bokens avslut med tre kapitel om världens nutida och framtida livsmedel-situation. Författarna utgår från beräk-nade trender i befolkningsutvecklingen och analyserar huruvida det potentiella utbudet kommer att kunna tillfredställa den ökande efterfrågan.

Tim Dyson analyserar utsikterna för ökad matproduktion i världen fram till år 2025. Under denna tid uppskat-tas världsbefolkningen att öka från 6 till 8 miljarder. Författaren koncentrerar sig på produktionen av spannmål, som direkt och indirekt svarar för cirka två tredjedelar av "all human calorie intake". Hur den framtida ökningen i matefterfrågan kan bemästras beror, enligt författaren, på hur produktivite-ten i matproduktionen utvecklas. Tack vare den 'gröna revolutionen' har den genomsnittliga avkastningen per hektar i världsproduktionen ökat dramatiskt, från cirka 1,3 ton 1952 till 3 ton år 2000. Under denna tid har världsproduk-tionen av spannmål hållit något mer än jämna steg med befolkningen som ökade med cirka 3,5 miljarder. Dyson antar att den gröna revolutionen och

därmed den linjära trendtillväxten i matproduktionen, kommer att fortsätta fram till 2025 men ger tyvärr ingen när-mare analys som stöder denna centrala slutsats. För sin försörjning kommer världen därvid oundvikligt att bli än mer beroende av syntetisk kvävegöd-ning och jordbruket tvingas att använda vattenresurserna mera effektivt. Också spannmålshandeln måste expandera. Dyson är dock försiktigt optimistisk och tror att flertalet kommer att äta bättre år 2025 än idag.

Jennifer Baileys diskuterar huruvida tillgången på fisk och fiskprodukter kan och kommer att öka i takt med befolk-ningsutvecklingen. Utsikterna synes dystra. Tack vare tekniska framsteg fyrdubblades den totala fångsten av fisk från 1945 till 2000. Men enligt Bailey verkar gränsen för expansionen nu vara i det närmaste nådd. Speciellt är potentialen för utökad fångst i havet, som stagnerat under senare år, numera endast marginell. Men, innovationer som fiskodling, från odling och fångst av karp i Kina till lax i norska fjordar, har expanderat snabbt och fortsätter att göra så. Enligt beräkningar från FAO kommer fiskodling att dominera utbu-det av fisk år 2030 då mer än hälften av all konsumerad fisk kommer att ha sitt ursprung i odlingar. Men expansionen av fiskfarmer är förbunden med, och hämmas av, svåra miljöproblem och medför även risk för alvarliga mellan-statliga konflikter.

Även om de flesta politiker och experter inser problemen med att upp-rätthålla konsumtionen av fisk och fisk-produkter på nuvarande nivå, och anser att strikta regleringar är nödvändiga, är det tveksamt om de kan formulera, och genomföra, effektiva och politiskt ac-ceptabla lösningar. Bailey pekar bl a på att illegala fångster är mer eller mindre utbredda i alla typer av fiske och svarar i vissa fall för så mycket som 30 procent

av den totala fångsten (enligt FAO). Endast för få arter svarar nivån av fångsten i dag något så när mot den maximala hållbara avkastningen.

I det sista² kapitlet försöker Anne Margrethe Brigham att utforska betydelsen av en mera jämlik fördelning av den mat som produceras i utvecklingsländerna, som enligt en studie som Brigham refererar till har en självförsörjningsgrad på 91 procent. Brigham's stilerade numeriska exempel tyder på att det inte är möjligt att eliminera hungern i tredje världen genom en expansion av den odlade marken ifall produktiviteten och fördelningen av maten är konstant. Det finns helt enkelt inte tillräckligt mycket odlingsbar mark. Även om produktiviteten ökar medan andra faktorer är konstant, synes resultatet tveksamt. För att eliminera hungern krävs, enligt Brigham, också omfördelande åtgärder.

Boken ger allt i allt läsaren en solid förståelse för varför Malthus teori har betecknats som "one of the longest-lived social theories of all time" (Blaug 1985). Doktrinhistoriskt sett är boken mycket intressant eftersom den ger en ingående skildring av några av artonhundratalets mest framträdande sociala tänkare och den behandlar förtjänstfullt frågan om aktualiteten av Malthus teori idag.

Det faktum att profetior byggda på Malthus teori slog fel under decennierna efter Malthus död 1834 har på inget sett varit avgörande för författarnas bedömning av Malthus och hans vetenskapliga insatser. T ex anmärker Hessen att för många framstår Malthus utsaga om den ekonomiska utvecklingen som helt felaktig. Men fortsätter Hessen, det är ingen tvivel om att Malthus hade väsentligen rätt när han pekade på tillväxtens gränser, "the concept of

carrying capacity, that for long has been an essential tool in population ecology" (s 77). Hessens och bokens övriga författares syn på Malthus och hans teori, kan jämföras med vad Knut Wicksell, den mest framstående svenske experten på Malthus³, skrev i sina 'Föreläsningar' 1901:

Genom en ödets ironi har också den ekonomiska utvecklingen under hela vårt århundrade skenbart utgjort en kraftig vederläggning af Malthus' förutsägelser; ty i trots af en folkökning, snabbare än under nästan något föregående tidevarf har välståndet i Europa och annorstädes i världen ingalunda minskats, utan i stort sedt tvärt om ökats. Dock kan detta, såsom vi längre fram skola visa, endast för ett ytligt omdöme rubba vare sig den teoretiska sanningen eller den praktiska betydelsen af Malthus' satser. (Wicksell 1901, s 47).

Tendenser till 'överbefolkning' motarbetas av en ständig pågående process där produktionsmetoder förbättras genom bättre redskap, förädling av växter och djur m m. Under de två till tre senaste decennierna har, som Dyson och Bailey beskriver, två epokgörande landvinningar, den gröna revolutionen och fiskfarmer, bidragit substantiellt till att hålla överbefolkningsspöket på avstånd. Men samtidigt har miljöproblemen blivit mer akuta och bidragit till att göra malthusianernas farhågor mer aktuella. Den gröna revolutionens metoder tenderar att tära starkt inte minst på lokala och globala vattenresurser och fiskodling medför speciella och svåra miljöproblem.

Det är relevant också att citera vad Nobelpristagaren Robert Fogel (1993, s 1) skrev i en uppsats till den svenska Vetenskapsakademiens seminarium om

² Vi utelämnar kapitel 11, en epilög där J W Moses kommenterar de övriga kapitlen.

³ Se t ex Lundahl (2004) som understryker Wicksells utveckling av det malthusianska begreppet "befolkningsoptimum".

”Population-Environment-Development”:

“Despite all the different ways in which Malthus misread the future, the central position of *An Essay*, that much misery was caused by the pressure of population against available resources, remains valid today, particularly for the poor countries of the world. Although the world is much richer than it was two centuries ago, it is still not rich enough to provide all the poor nations of the world with the standard of life that has become conventional in the OECD nations. And the degradation of the environment that is associated with the unprecedented increase in population since World War II threatens, not only to impede progress in the Third World, but to impede, if not reverse, the progress of the OECD world.”

Det är i dag sällan realistiskt att tänka sig att befolkningsstryck leder till en utveckling mot ’existensminimum’ som i Malthus strikta teori. Däremot kan hans teori vara aktuell i den bemärkelsen att en stark folkökning kan medföra en betydligt lägre inkomst (eller nytta) per capita än vad som eljest vore möjligt, samtidigt som miljön försämras. Wicksell (1901, s 50) skriver att ”det enda fullt praktiska befolkningsspörsmålet är frågan om optimum”. Som exempel på att en mindre talrik befolkning i ett land kan vara en fördel, pekar han på Irland som med sina 4,5 miljoner invånare kring år 1900 stod sig vida bättre än med sina 8 miljoner på 1840-talet.

Författarna av boken om Malthus visar som antytt stor aktning för honom och tar hans teori, nu aktualiserad genom miljöproblemen, på stort allvar. Men det finns olika ståndpunkter i debatten. Ett svenskt inlägg som representerar en bjärt kontrast till Malthus-boken är skriften ”Ingen kris i befolkningsfrågan” (Eklund och Ericson, 1997). Eklund diskuterar i sin del

av boken om två ”besynnerliga förhållningssätt”: dels att många människor anser att det redan finns för många människor för att jordens resurser skall räcka till ett värdigt liv för alla, dels att ingen av dessa människor tycks räkna sig själv till de övertaligas skara. De övertaliga är alltid några andra (i vår tid människor i tredje världen).

Det förra förhållningssättet är, hävdar Eklund, grundlöst, jordens agrikulturella potential är knappt naggad i kanten. Han refererar till vissa extrema uttalanden, bl a att Colin Clark på FAO bedömer att vår planet har kapacitet att försörja cirka 50 miljarder människor på amerikansk levnadsstandard och han nämner professor Kasuns bild ”att om vi accepterar att se jorden som en ’livbåt’ så måste vi konstatera att . . . den för en ’utomstående observatör’ skulle framstå som nära nog tom”. Förhållningssättet att de övertaliga är alltid några andra, betecknar Eklund som ”skandalöst”. Detta gäller förmodligen inte Kina och är det klandervärt att t ex grupper i västliga länder stöder frivilliga interna familjeplaneringsprogram i länder med befolkningsstryck?

Eklund refererar inte sådana drastiska utsagor men pekar på många felaktiga spådomar, från Malthus själv till Romklubben. Att Malthus och Ricardo med flera hade fel i frågan om människor och resurser kan vi, skriver han, ”konstatera med facit i hand”; och han beklagar att ”dysterkvisten” Malthus utmaning har bildat grund för många omänskliga och rättighetskränkande politiska åtgärder i vår egen tid. Det kan tilläggas att medan t ex Wicksells idé om en optimal befolkningsstorlek bygger på kriteriet inkomst eller nytta per capita, verkar Eklund och Ericson använda, som många utilitarister, aggregerad nytta som maximand. De talar bl a om glädjen per se av att jorden berikas med flera människor.

En anmärkning mot Malthusboken är att det är överraskande att Wicksell inte är citerad någonstans samt med tanke på att så många av författarna är norska att inte Haavelmo, som i sin evolutionsstudie (1954) talar om Malthus "brilliant example of stringent, abstract reasoning" och vidare att ingen av forskare intresserad av "long-range economic dynamics could bypass the fundamental contribution of Malthus" (s 8), inte heller är citerad.

Diskussionen kring aktualiteten i Malthus budskap kommer säkerligen att fortsätta och denna bok ger en solid förståelse av varför Malthus teori är så långlivad och central. De elva artiklarna är välskrivna och erbjuder god och nyttig läsning båda för studenter inom samhällsområden och för andra.

Björn Thalberg,
Professor emeritus, Lunds universitet
Anders Danielson,
Docent, Lunds universitet

REFERENSER

Blaug, M (1985), *Economic Theory in Retrospect*, 4:e upplagan, Cambridge, Cambridge University Press.

Darwin, C och N Barlow (1993), *The Autobiography of Charles Darwin, 1809-1882: With Original Omissions Restored*, W W Norton, New York.

Eklund, L F och P Ericson (1997), *Ingen kris i befolkningsfrågan*, Timbro, Stockholm.

Fogel R (1993), "The relevance of Malthus for the Study of Mortality Today", uppsats presenterad vid svenska vetenskapsakademiens seminarium "Population-Environment-Development", september 1993.

Godwin, W (1793, 1976), *Enquiry Concerning Political Justice, and its Influence on Modern Morals and Happiness*, Pelican, Harmondsworth.

Haavelmo, T (1954), *A Study in the Theory of Economic Evolution*, North-Holland, Amsterdam.

Lundahl, M (2004), *No Place is Too Exalted. Knut Wicksell on the Causes of Poverty and Its Remedy*, under utgivning, Routledge, London.

Malthus, T R (1966), *The Travel Diaries of Thomas Robert Malthus*, James, P (red), Cambridge University Press, Cambridge.

Wicksell, K (1901), *Föreläsningar i nationalökonomi*, vol 1, Gleerups, Lund.